

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

КІРИК А. Ю.,

доктор філософії з права,
старший викладач кафедри
міжнародного та європейського права
(Хмельницький університет управління
та права імені Леоніда Юзькова)

УДК 341.3

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.53>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЖУРНАЛІСТІВ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У статті досліджено питання правового статусу журналістів в умовах збройного конфлікту. Проаналізовано міжнародні нормативно-правові акти, які передбачають систему захисту журналістів під час збройних конфліктів. Визначено, що Третя Женевська конвенція 1949 року про поводження з військовополоненими стала першим міжнародним документом, який визначив статус журналістів під час збройних конфліктів. Встановлено, що міжнародне гуманітарне право визнає дві категорії журналістів, які працюють у зонах збройного конфлікту: воєнні кореспонденти та незалежні журналісти та визначено, що військові кореспонденти захищені збройними силами, тоді як незалежні журналісти не перебувають під таким особливим захистом. Досліджуючи статус журналістів в міжнародних актах встановлено, що журналісти, які виконують небезпечні професійні місії в зонах збройних конфліктів, вважаються цивільними особами та підпадають під захист Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них. Крім того, у випадку, якщо військовий кореспондент потрапить до рук ворога він набуває статусу військовополоненого. У результаті аналізу міжнародних актів варто зазначити, що прирівнювання журналістів до звичайних цивільних осіб з точки зору необхідного захисту згідно з міжнародним правом ігнорує їх важливу функції та поведінку в зонах конфлікту. Як ілюстративний матеріал в статті зображено статистику загиблих журналістів під час виконання професійних обов'язків за останніх 10 років. Встановлено, що міжнародна спільнота давно прагне створити міжнародний акт, який зміцнить права журналістів у небезпечних відрядженнях, зокрема у зонах збройних конфліктів. Запропоновано шляхи вирішення проблем, що мають місце в досліджуваній сфері, зокрема запропоновано запровадити окремий міжнародний акт, який визначатиме статус журналістів в зонах збройних конфліктів, не кваліфікуючи їх як цивільних. Наголошено на необхідності ідентифікації таких осіб та визначення обов'язку держав надавати допомогу та захист журналістам, сприяти вільному пересуванню журналістів і поважати конфіденційність їхніх джерел, а також змушував проводити розслідування у випадку насильства або смертельних випадків, які стосуються журналістів на їхній території або через їхні сили.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, конвенція, протокол, журналісти, воєнні кореспонденти, збройний конфлікт.

Kiryk A. Yu. Legal status of journalists during armed conflicts

The issue of the legal status of journalists in the conditions of an armed conflict has been studied. The international normative legal acts, which provide for the system of protection of journalists during armed conflicts, have been analyzed. It was determined that the Third Geneva Convention of 1949 on the Treatment of Prisoners of War became the first international document that defined the status of journalists during armed conflicts. It is established that international humanitarian law recognizes two categories of journalists working in areas of armed conflict: war correspondents and independent journalists, and it is determined that war correspondents are protected by the armed forces, while independent journalists are not under such special protection. Investigating the status of journalists in international acts, it was established that journalists who perform dangerous professional missions in areas of armed conflicts are considered civilians and are subject to the protection of the Geneva Conventions and their additional protocols. In addition, if a military correspondent falls into the hands of the enemy, he acquires the status of a prisoner of war. As a result of the analysis of international acts, it should be noted that equating journalists with ordinary civilians from the point of view of necessary protection under international law ignores their important functions and behavior in conflict zones. As illustrative material, the article depicts the statistics of journalists who died while performing their professional duties over the past 10 years. It has been established that the international community has long sought to create an international act that would strengthen the rights of journalists in dangerous business trips, in particular in areas of armed conflicts. Ways to solve the problems occurring in the researched area are proposed, in particular, it is proposed to introduce a separate international act that will determine the status of journalists in armed conflict zones, without qualifying them as civilians. Emphasized the need to identify such individuals and define the duty of states to provide aid and protection to journalists, promote the free movement of journalists and respect the confidentiality of their sources, and compel investigations in the event of violence or deaths involving journalists on their territory or through their forces.

Key words: *international humanitarian law, convention, protocol, journalists, war correspondents, armed conflict.*

Вступ. Під час збройного конфлікту роль журналістів у моніторингу ситуації та інформування громадськості є особливо важливою. Це пояснюється тим, що журналісти є основним джерелом інформації про порушення міжнародної безпеки та основним засобом, за допомогою якого люди можуть отримати чітке уявлення про ситуацію.

Тема визначення статусу журналістів під час збройних конфліктів стає все більш актуальною у зв'язку з усвідомленням того, що загрози та небезпеки для журналістів зростають через цілеспрямовані напади через їх професійну діяльність.

Питання міжнародно-правового захисту журналістів під час збройного конфлікту є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених серед яких: І. Детер, Й. Собчак, І. Земляна, М. Гнатовський, Р. Короткий, В. Хендель, однак питання визначення правового статусу журналістів під час збройного конфлікту потребує додаткового дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз міжнародно-правового статусу журналістів під час збройних конфліктів. Відповідно до поставленої мети **завданням** є: аналіз міжнародного нормативно-правового регулювання статусу журналістів під час збройного конфлікту; надання пропозицій, щодо визначення статусу журналістів під час збройних конфліктів.

Результати дослідження. Під час збройного конфлікту журналісти є одними з небагатьох учасників, здатних викривати беззаконня. Військові кореспонденти відіграють важливу роль у забезпеченні реалізації права людей на інформацію.

Як зазначає Інґрід Детер, журналісти надзвичайно корисні як частина механізму забезпечення виконання правил війни, коли більшість інших засобів примусу не дають результатів. Репортажі журналістів розповідають решті світу про нелюдські дії під час війни. Їхня функція передавати новини тим, хто не бере участі в конкретному конфлікті, та сприяння засудженню світовою громадськістю конкретних методів ведення війни або конкретних обставин [1, с. 354].

Міжнародне гуманітарне право встановлює основну міжнародно-правову базу, яка регулює діяльність журналістів у збройних конфліктах.

Статус військових кореспондентів визначається Третьою Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими 1949 року, яка передбачає, що військові кореспонденти, взяті в полон під час роботи в зонах конфлікту, вважаються військовополоненими [2]. Такі журналісти захищені статтею 4 Третьої Женевської конвенції про поводження з військовополоненими. Це положення підтверджено в Додатковому протоколі I до Женевської конвенції про захист жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 р. [3]. Крім того, захист міжнародного гуманітарного права було поширено на інші категорії журналістів, які не акредитовані збройними силами.

У зв'язку з цим, варто визначити категорії журналістів, які працюють в зонах конфліктів. Міжнародне гуманітарне право поділяє журналістів на дві категорії в зонах збройних конфліктів, а саме: військові кореспонденти, які супроводжують військових, тобто *акредитовані при збройних силах* і незалежні журналісти, які не пов'язані з військовими.

Загалом журналіста під час збройних конфліктів можна визначити як особу, яка намагається здобувати інформацію, коментувати її чи використовувати її з метою публікації в пресі, на радіо чи на екрані, або їх помічники. Військовий кореспондент також може бути визначений як кожний спеціалізований журналіст на театрі воєнних дій під керівництвом та під захистом збройних сил воюючої сторони, завданням якого є повідомлення про відповідні події під час ворожих дій [4, с. 411–412]. З визначення зрозуміло, що військові кореспонденти захищені збройними силами, тоді як незалежні журналісти не перебувають під таким особливим захистом.

Згідно зі ч. 4 ст. 4 Третьої Женевської конвенції військові кореспонденти мають отримати від відповідних державних органів посвідчення, яке підтверджує їх статусу для можливості слідувати за збройними силами, і це посвідчення особи є достатнім доказом дозволу, яке ворог може вимагати показати [2]. При цьому, посвідчення особи не надає жодного особливого правового статусу та не надає жодних прав та привілеїв, а є лише документом, що підтверджує їхній статус як журналіста [5].

Стаття 79 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій про захист жертв міжнародних збройних конфліктів говорить, що журналісти, які виконують небезпечні професійні місії в зонах збройних конфліктів, вважаються цивільними особами у значенні ст. 50 і захищаються як такі згідно з Конвенціями та цим Протоколом за умови, що вони не вживати жодних дій, що негативно впливають на їхній статус цивільних осіб, і без шкоди для прав військових кореспондентів, акредитованих у збройних силах [3].

З аналізу статті зрозуміло, що журналісти захищені за умови, що вони не беруть активної участі у бойових діях. Слід зазначити, що поняття журналіст тут розуміється в широкому значенні: воно охоплює як військових кореспондентів, репортерів, так і фотографів чи операторів.

Зі ст. 79 чітко випливає, що журналісти мають право на такий же захист, як і цивільні особи. Таким чином, журналісти також захищені ст.ст. 51 і 57 Додаткового протоколу I і Женевської конвенції IV про захист цивільного населення під час війни, які спеціально зосереджені на цивільних особах [6].

Будь-який напад, який призводить до серйозних поранень або смерті журналіста в зоні збройного конфлікту, є нападом на цивільних осіб і є серйозним порушенням Женевських конвенцій, що є військовим злочином. Як і інші цивільні особи, журналісти користуються абсолютним імунітетом, якщо вони самі не беруть участі у бойових діях. Відповідно, вони

не можуть бути свавільно заарештовані або взяті у заручники, і мають право на справедливий суд і належні умови тримання під вартою. Якщо вважається, що журналісти беруть безпосередню участь у бойових діях, наданий їм правовий захист може бути порушений. Таким чином, журналісти вважатимуться такими, що безпосередньо сприяли військовим діям, і, отже, будуть законними цілями відповідно до міжнародного права.

Якщо військовий кореспондент потрапляє до рук ворога, він набуває статусу військовополоненого, так само як і військовослужбовці, яких він супроводжує. По суті, отримавши статус військовополоненого, військові кореспонденти мають певні права та обов'язки щодо захисту та лікування свого фізичного стану; фізичні умови їх утримання; право виконувати релігійні обов'язки, в тому числі відвідувати богослужіння.

Аналізуючи положення міжнародних актів слід відмітити, що журналісти, за правовим статусом прирівнюються до цивільних осіб, а за деяких обставин до військовополонених, проте прирівнювання журналістів до звичайних цивільних осіб з точки зору необхідного захисту згідно з міжнародним правом ігнорує їх важливу функції та роботу в зонах конфлікту.

Таким чином, ані незалежні, ані акредитовані воєнні кореспонденти не мають особливого статусу з огляду на небезпечний характер їхньої роботи.

Варто погодитися з позицією Яцека Собчака, який зазначає, що існуюче міжнародне право далеко не досконале, неадекватне сучасним реаліям і нехтує специфікою роботи військового кореспондента, журналіста, а нездатність розробити конвенцію, яка визначає права та обов'язки журналістів, які працюють у зонах збройних конфліктів, є катастрофою для міжнародної спільноти [7, с. 268].

Ризики, на які наражаються журналісти, надзвичайно різноманітні: викрадення, страти, вбивства – все це часто змушує редакції відмовлятися від репортажів про конфлікт, щоб зберегти життя останніх.

За даними американської незалежної некомерційної неурядової організації – Комітету захисту журналістів, у світі кожного року гине більше двадцяти журналістів, що не може не викликати стурбованість [8].

Базуючись на даних Комітету захисту журналістів можна відстежити кількість журналістів, які були вбиті під час своєї роботи за останні 10 років (див. рис. 1).

Лише протягом 2022 року 67 журналістів і працівників ЗМІ втратило своє життя виконуючи професійні обов'язки, серед них 15 журналістів загинуло в Україні [9]. Все це змушує переглянути сучасні норми міжнародного права та закріпити міжнародно-правовий статус

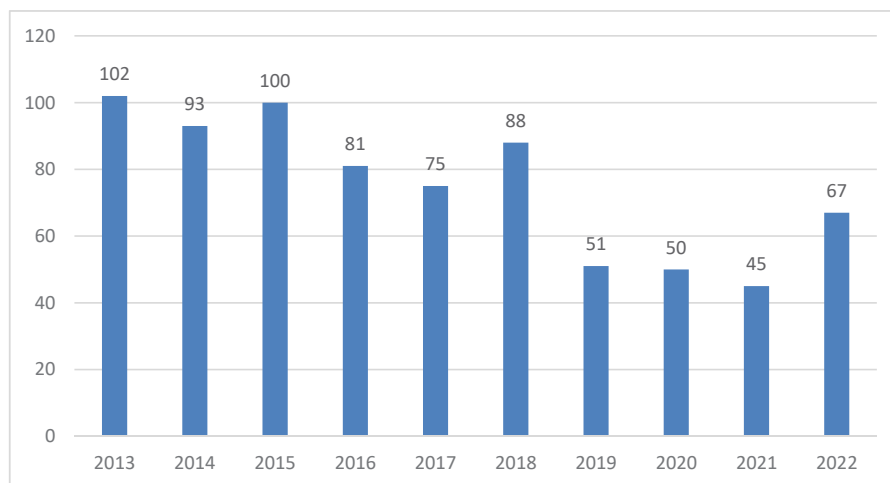

Рис. 1

журналістів під час збройних конфліктів з визначенням їх права, обов'язків та встановлення гарантій захисту.

Надання особливого статусу певним категоріям людей, які беруть участь у збройних конфліктах, уже існує в міжнародному гуманітарному праві. Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до конвенцій 1977 року визнають особливий статус медичного та релігійного персоналу. Усі ці категорії людей користуються особливим правовим режимом і повинні бути ідентифікованими, щоб забезпечити ефективність їхнього захисту.

Наприклад, медичному та духовному персоналу повинна надаватися уся можлива допомога від усіх сторін збройного конфлікту. Такий персонал не може бути примушений до виконання обов'язків, що не відповідають його гуманітарній місії, покараний за виконання своїх обов'язків або примушуваний віддавати перевагу одній зі сторін. З метою здійснення захисту, встановленого міжнародними актами, на окупованих територіях і в районах, де тривають або можуть тривати бойові дії, медичний і духовний персонал зобов'язані носити розпізнавальний знак і посвідчення, що підтверджують їх статус.

Питання надання журналістам особливого статусу під час збройних конфліктів давно перебуває в центрі уваги міжнародної спільноти. На початку 1970-х років на розгляд Генеральної Асамблеї ООН було подано проект спеціальної конвенції про посилення прав журналістів під час небезпечних відряджень, але він був відхилений, оскільки пріоритет надавався перегляду міжнародного гуманітарного права. Було прийнято два додаткових протоколи до Женевських конвенцій, які прямо надавали журналістам, які висвітлюють збройні конфлікти, статус цивільних осіб, однак вони все ж не конкретизували права та обов'язки військових кореспондентів [10, с. 21]. Незважаючи на невдачу цих спроб, цей проект є першим кроком до реформування міжнародного права в цій сфері.

Крім того, ряд міжнародних організацій намагались змінити існуючу ситуацію, зокрема у 2002 році міжнародною неурядовою організацією «Репортери без кордонів» була видана Хартія з безпеки журналістів, які працюють у зонах бойових дій і небезпечних зонах. У Хартії зазначалось, що міжнародне право не гарантує достатньої безпеки журналістів у небезпечних ситуаціях [11]. Документ містить положення про необхідність впізнаної у світі уніформи та визначення гарантій безпеки працівників засобів масової інформації під час збройних конфліктів. З прийняттям Хартії засоби масової інформації, державні органи та журналісти повинні системно шукати шляхи зниження ризиків.

Більшість запропонованих пропозицій базуються на ідеї, що журналісти заслуговують на окремий статус від цивільних. Це пояснюється тим, що засоби масової інформації сьогодні можна вважати першоджерелом інформації про конфлікт для широкого загалу. Це ще одна причина, чому журналісти, фоторепортери та оператори в останні десятиліття все частіше стають об'єктами нападів під час збройних дій. Щороку значна кількість журналістів гине або отримує поранення під час конфлікту. Тому міжнародно-правовий захист завжди актуальний.

Висновки. Таким чином, враховуючи роль і функції ЗМІ в сучасному світі, необхідно розглянути необхідність врегулювання правових питань, пов'язаних із безпекою журналістів у збройних конфліктах. Нині правовий статус журналістів і військових кореспондентів щодо їх захисту в основному визначається Женевськими конвенціями 1949 року.

Однією з проблем правового регулювання такої категорії, як військові кореспонденти та незалежні журналісти, є відсутність чітких законів, які регулюють права та обов'язки журналістів. Згадані у статті законодавчі акти вирішують ці питання досить загально та нечітко. Існуючі правові норми не гарантують повного захисту журналістів, які висвітлюють події в зонах збройних конфліктів. У цій ситуації видається необхідним розробити новий міжнародно-правовий акт, який би визначав статус військових кореспондентів та передбачав гарантії їх захисту.

Пропонується запровадити окремий правовий статус для журналістів у зонах збройних конфліктів, не кваліфікуючи їх як цивільних, подібно до визнання релігійного та медичного персоналу. Такі журналісти повинні бути ідентифіковані, щоб забезпечити ефективний

захист. Засобами ідентифікації варто визначити офіційно завірений документ та відповідний ідентифікуючий знак на одязі з універсальним позначенням «press». Закріплений статус заохочуватиме країни підтримувати та захищати журналістів, сприяти вільному пересуванню журналістів і поважати конфіденційність їхніх джерел, а також проводити розслідування насильства чи смертей журналістів на їхній території або їхніми збройними силами.

Списки використаних джерел:

1. Ingrid Detter. The Law of War. 3rd Edition. Justice, international law and global security. London ; New York : Routledge, 2016. 534 pages. URL: <https://books.google.com.ua/>
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199
4. Mahmoud Al-Sayyed Hassan Daoud, International Protection of Journalists in International Humanitarian Law and Islamic Jurisprudence. *Egyptian Journal of International Law*. Issue 59, 2003.
5. Роз'яснення про забезпечення гарантій діяльності журналістів від 12.05.2022 р. *Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/rozyasnennya-pro-zabezpechennya-garantij-diyalnosti-zhurnalistiv
6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
7. Sobczak J. (2007), Korespondent wojenny – ramy prawne i praktyka, in: *Wojna w mediach*, eds. W. Piątkowska-Stepaniak, B. Nierenberg, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
8. 2186 Journalists and Media Workers Killed. Committee to Protect Journalists. URL: https://cpj.org/data/killed/?status=Killed&motiveConfirmed%5B%5D=Confirmed&motiveUnconfirmed%5B%5D=Unconfirmed&type%5B%5D=Journalist&type%5B%5D=Media%20Worker&start_year=1992&end_year=2023&group_by=year
9. 67 Journalists and Media Workers Killed in 2022. *Committee to Protect Journalists*. URL: https://cpj.org/data/killed/2022/?status=Killed&motiveConfirmed%5B%5D=Confirmed&motiveUnconfirmed%5B%5D=Unconfirmed&type%5B%5D=Journalist&type%5B%5D=Media%20Worker&start_year=2022&end_year=2022&group_by=location
10. Rapport d'information déposé en application de l'article 145 du Règlement par la commission des affaires étrangères sur le statut des journalistes et correspondants de guerre en cas de conflit. URL: <https://www.assemblee-nationale.fr/12/pdf/rap-info/i2935.pdf>
11. Charter for the Safety of Journalists Working in War Zones or Dangerous Areas. *Human Rights Education Associates*. URL: <https://hrea.org/resources/charter-for-the-safety-of-journalists-working-in-war-zones-or-dangerous-areas/>

